

néhány 18. századi térkép és kották. Az egyes szócikkek a fogalom rövid meghatározását, történeti alakulását, jogi összefüggéseit tartalmazzák. Az utalások tágabb körbe állítják, az elméleti részt kísérő szövegillusztrációk a nyugati és a keleti egyházi törvénykönyv, zsinati dokumentumok és pápai megnyilatkozások részleteit illesztik a tárgyalat fogalmak mellé. Itt van a Magyarországon egykor és ma működő szerzetesintézmények felsorolása is. A részletes bibliográfiát követően pedig Szent Pachom *Regulájának* magyar fordítása is e kötetben található.

A szerzőnek már volt hasonló műve, amely a rendszerváltás idején a megszentelt élet 99 intézményét mutatta be *Szerzetesek* címmel (Zrínyi Nyomda Kiadója, 1990). A szerzetesi közösségekbe jelentkező fiataloktól tudjuk, nem egynek ez a könyv tisztázta a hivatását, adott utolsó lökést ahhoz, hogy tényleg jelentkezzenek egy-egy közösségbe, és kérjék a felvételüket különböző rendekbe. Ha annak idején ez a kis könyvecske ekkora küldetést töltött be, mennyivel nagyobb a hivatása ennek a hatalmas lexikonnak! Találjon benne új és értékes anyagot az egyetemes kultúra, a szellemtörténet és a lelkiégtörténet kutatója, a szerzetességgel foglalkozó valamennyi érdekelt, de különösképpen is tallózgassa haszonnal az, aki maga is hangot hallott, elhivatást érez, netán közösséget keres, vagy megtalálta rendjének hagyományait, kincstárában akar búvárokodni. (*Kairosz Kiadó, Budapest, 2006*)

PÁKOZDI ISTVÁN

ROLAND FRÖHLICH: EGYHÁZTÖRTÉNET ÉVSZÁMOKBAN

Hiánypótló munkát vehetnek kezükbe az egyháztörténettel foglalkozó szakemberek, teológus- és történészhallgatók, valamint az egyház története iránt érdeklődő olvasóközönség, ugyanis a JEL kiadó gondozásában 2007 elején napvilágot látott az *Egyháztörténet évszámokban* című munka. Az eredetileg német nyelven publikált kézikönyvet Roland Fröhlich állította össze, amely 2005-ben jelent meg Freiburg im Breisgau-ban, és Kovács Gábor ültette át magyar nyelvre. A kötet szaklektora Gárdonyi Máté volt, aki a lektorálás mellett a magyar egyháztörténeti részekkel egészítette ki az egyes fejezeteket.

A könyv felépítése, szerkezete jól áttekinthető, amely egy kézikönyv esetében alapvető szempont. 21 fejezetben tartalmazza az egyház történetének alapvető, évszámokhoz köthető eseményeit, évszázadonkénti bontásban. A 9. fejezetig az egyes tartalmi egységek két részből

állnak: A/ *Egyház és társadalom/állam*; B/ *Az egyház belső élete*. A 10. fejezettől kezdve a harmadik egység (C/ *Magyar egyháztörténet*) tartalmazza a magyar egyház történetének legfontosabb eseményeit. Nagyon hasznos, hogy a jelentős személyiségek (egyházatyák, rendalapítók, jelesebb egyházfők, teológusok) alapvető életrajzi adatait, pályafutásuk főbb állomásait, főbb műveik címét is megtaláljuk a kötetben (például Órigenész, Toursi Szent Márton, Canterburyi Szent Anzelm, Kempis Tamás, Luis de Molinas, John Henry Newman, Teréz anya stb.). A 21. század első néhány évének főbb eseményei is helyet kaptak az utolsó fejezetben. Így egyetemes egyháztörténeti vonatkozásban II. János Pál pápa halála, illetve Joseph Ratzinger pápává választása, míg a magyar egyházhoz kapcsolódó történések közül a magyar és szlovák püspöki kar által 2006-ban kiadott közös nyilatkozat (*Megbocsátunk és bocsánatot kérünk*) a záró dátumok.

A használatot elősegítendő valamennyi pápa neve és pontifikátusának ideje egy önálló csoportosításban is fellelhető a könyvben, valamint a 21 egyetemes zsinat (az egykori kiváló német egyháztörténész, Hubert Jedin beosztása alapján) évszámai és főbb határozatai is megtalálhatók a függelékben. Ugyancsak praktikusnak tartom az egyetemes és a magyar egyháztörténet további tanulmányozásához használható kézikönyvek, monográfiák felsorolását.

A kötetet mindenképpen haszonnal forgathatják a vizsgára készülő diákok, előadásra készülő tanárok, és a pusztán újabb ismeretszerzésre vágyó „civiliek” egyaránt. Végül köszönet illeti a JEL kiadót, hogy az utóbbi időszakban több színvonalas munka (például Gárdonyi Máté: *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*. 2006; *Egyháztörténeti Lexikon* 1. (A–Gy), 2006) megjelentetésével járul hozzá az egyháztörténet alaposabb megismeréséhez, elsajátításához, műveléséhez. (JEL, Budapest, 2007)

FEDELES TAMÁS

MÉSZÁROS ISTVÁN: PRÍMÁSOK, PÁRTOK, POLITIKUSOK 1944–1945

Mészáros István dokumentumköte a Magyar Katolikus Egyház tragikus és viharos két esztendejéhez szolgált bőséges adalékot. A korabeli — többnyire kiadatlan és a kutatók számára is jobbára hozzáférhetetlen — dokumentumok felhasználásával szinte elvonná válnak előtünk a két, egymástól teljesen eltérő világ mindennapjai. Míg az 1944-es esztendőbe belesűrűsödik a múlt, a Horthy-korszak ideje, addig

1945-ben már felismerhető a jövő: az elkövetkezendő fél évszázad egyházüldözésének lényeges jegyei.

A kötet első részében a magyar egyház és a magyar politikai élet kapcsolata Esty Miklós naplófeljegyzései és Serédi Jusztinián bíboros írásaiból vett szemelvények által rajzolódik ki előttünk. A nagy műveltségű Esty Miklós a bíboros személyi szolgálattevőként 1933-tól kezdve részletes feljegyzéseket készített feladatainak elvégzéséről. E feljegyzések betekintést engednek a hercegprímás és szűkebb környezetének mindennapjaiba, eszmecseréikbe, valamint a történelmi eseményeknek a prímási udvarban való fogadtatásába. 1944-ben négy kormány irányította országunkat. Mindegyik kormányfő fontosnak tartotta, hogy megválasztását követően bemutatkozó látogatásra jelentkezzen be a hercegprímáshoz, akinek véleménye döntő tényező volt országos elfogadottságuk szempontjából. Ez alól a Kállay Miklóst leváltó és a németek által hatalomra juttatott Sztójay Döme miniszterelnök sem volt kivétel. A katolikus egyház és az új kormány közötti feszültségek hamar megmutatkoztak, hiszen ez utóbbi Hitler parancsának engedelmeskedve hazánkban is hozzákezdett a zsidókérdés megoldásához. Serédi mind személyesen, mind írásban fellépett a zsidóságot ért sérelmekkel szemben, ám a rendeletek „nemcsak nem módosítottak, hanem azóta újjakkal tetéztettek és a jelek szerint még súlyosbítani fognak” — jegyzi meg a főpásztor a kormánynak eljuttatott memorandumában. A szentatya, Angelo Rotta pápai nuncius, valamint a keresztény felekezetek erőteljes tiltakozásai végül eredményt hoztak, és július 7-én megtörtént a tömeges deportálások leállítását. Az e kérdésben állást foglaló püspökkari körlevél jelentősége óriási volt: a katolikus egyház először emelte fel nyilvánosan, hivatalosan és ünnepélyesen szavát a zsidóüldözések, az embertelenségek, a deportálások és az üldözöttek tömeges megsemmisítése ellen. Az elkövetkezendő hónapok során a helyzet tovább romlott, hiszen Horthy Miklós lemondatását követően a hatalom a németeket kiszolgáló nyilasok kezébe került. Serédi az Országtanács október 27-i ülésén jogilag törvénytelennek nyilvánította Szálasi hatalomátvételét, és sem a nemzetvezető jogköréről szóló törvényjavaslat megszavazásában, sem annak eskütételén nem vett részt. 1944 novemberének végén egy határozott hangú, terjedelmes memorandumban foglalta össze tiltakozását az üldözött zsidók védelmében. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy a nyilasok még ugyanebben a hónapban leállították a fővárosi zsidók deportálását.

A hercegprímás a zsidóság jogsérelmeinek megszüntetéséért vívott harca mellett széles körű munkásságot fejtett ki a magyar nemzet egészének érdekében, és megpróbálta elérni a főváros szabad várossá nyilvánítását. 1945. március 21-én szovjet csapatok vették birtokukba Esztergomot, nyolc nappal később elhunyt Magyarország hercegprímása. Szimbolikusan és a valóságban is lezárult egy történelmi korszak.

1945 tavaszától a Magyar Katolikus Egyháznak gyökeresen megváltozott külső körülmények között és eltérő politikai közegben kellett teljesítenie szolgálatát. A második világháború alatt a papok főpásztoraik utasítására és belső meggyőződésükből kifolyólag helyükön maradtak, s híveikkel együtt várták a szovjet csapatok bevonulását. Kezdetét vette egy fél éves átmeneti időszak, mely Mindszenty József esztergomi székfoglalásával ért véget. Ebben a néhány hónapban a kommunista vezetés kifelé, a nemzetközi közvélemény felé a vallásszabadságot hangoztatta, miközben a felszín alatt már megkezdődött az egyház teljes megsemmisítésének előkészítése. Ennek első lépéseként Vorosilov tábornok április 2-án kiutasította az országból Angelo Rotta pápai nunciust, aki oly sokat tett a náci-nyilas rezsim üldözöttjeinek megmentéséért.

A kötet második részében a szerző ebben az átmeneti időszakban vizsgálja a Magyar Katolikus Püspöki Kar (melynek elnöki tisztségét az esztergomi érseki szék megüresedése miatt ekkor Grósz József kalocsai érsek töltötte be), valamint a hazai állami és pártvezetők viszonyát. 1945-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a katolikus egyházat érintő legnagyobb horderejű tette a földreformrendelet megalkotása és a földosztás végrehajtása volt, melynek értelmében a katolikus egyházat megfosztották szociális és oktatási intézményrendszerének alapjait képező földbirtokainak túlnyomó többségétől. A püspöki kar májusi értekezletén a főpásztorok — aggodalmuk kifejezése mellett — magát a földreformot elfogadták, annak végrehajtási módját azonban kifogásolták. Nyárra a földosztás befejeződött, az állam az egyházi birtokok jövedelmének pótlására *egyházigazgatási költség* címén rendszeres havi juttatást ajánlott fel.

Időközben XII. Piusz pápa Mindszenty József veszprémi püspököt kinevezte esztergomi érseknek. Az új főpásztor ünnepélyes székfoglalására október 7-én került sor. Ezzel az átmeneti időszak véget ért: új korszak kezdődött a Magyar Katolikus Egyház életében. (*Szent István Társulat*, Budapest 2005)

PETRÁS PÉTER